

3. Co nám pomáhá orientovat se v odborné literatuře

V předešlé kapitole jsme zjistili, že mnoho číst nejsou nuceni jen studenti. Kdo se rozhodl pro vědeckou nebo odbornou práci, a to v jakémkoli oboru, rozhodl se číst po celý profesní život. V každém oboru se publikují nové a nové práce, nemluvě o tom, že během studia člověk ani zdaleka nestihne přečíst všechna klasická díla, jejichž znalost se k řešení nějakého konkrétního problému předpokládá. Zpravidla se seznámí jen s díly nejzákladnějšími a nejobecnějšími a většinu dalších přečte až v průběhu odborné kariéry. Protože součástí profesního života odborníků a vědců je nutnost neustále sledovat, co je v oblasti jejich působnosti nového, musí sledovat minimálně zhruba desítku odborných časopisů, které vycházejí čtyřikrát až desetkrát do roka, a průběžně se seznamovat s několika knihami měsíčně. Nikdo dnes navíc nevystačí s češtinou (a slovenštinou). Kromě angličtiny, která je svého druhu esperantem sociálních věd, zejména sociologie, je třeba znát minimálně ještě jeden další cizí jazyk.

Odborník, který je na svém místě, musí mít přehled nejen o tom, co se děje v jeho specializaci, ale i v příbuzných oborech. Na druhé straně však nemůže jenom číst. Především se musí věnovat odborné práci, ať už je to výzkum, či jeho aplikace. Článků a knih však vzniká tolik, že i kdyby člověk věnoval veškerý svůj volný čas jejich četbě a listování, neseznámil by se všemi. Přesto mu nesmí v oboru jeho působnosti uniknout nic nového. To je možné jen díky tomu, že má k dispozici několik pomocníků, kteří mu umožňují mít dobrý přehled, co nového je v oboru publikováno, zda a nakolik mu nové práce mohou pomoci v řešení problémů, jimiž se zabývá. Těmito pomocníky jsou stručné informace o publikovaných pracích (statích, knihách a výzkumech) v podobě tzv. anotací, abstraktů (resumé) a recenzí, které píší sami autoři jednotlivých prací (informace o odborných statích v podobě abstraktů a resumé), nebo je poskytují nakladatelé anebo pracovníci knihoven (informace o knihách v podobě anotací), případně také odborníci v daném nebo příbuzném oboru (hodnocení knih v podobě recenzí).

Anotace, abstrakt a resumé jsou stručnou a výstižnou charakteristikou textu. Anotace se zpravidla týkají rozsáhlejších prací (knih), abstrakty a resumé drobnějších textů (statí). Anotace

oproti abstraktu a resumé zahrnuje celkovou charakteristiku textu (žánr), základní údaje o autorovi a profil předpokládaného čtenářstva. Na druhé straně zpravidla neobsahuje základní zjištění (tvrzení, závěry) ani argumenty. Abstrakt je informací o statí, shrnutí (resumé) je spíše její miniaturou. Recenze je kromě stručné charakteristiky i hodnocením práce, případně srovnáním s jinými pracemi zabývajícími se podobným problémem. Předpokládá se, že každý odborník dovede tyto informace napsat. V níže uvedených charakteristikách se čtenář dozví, co od nich může očekávat a co by neměl opomenout, až je bude psát. Nejčastěji to bude abstrakt, jenž také bývá povinnou součástí diplomových prací a neměl by chybět ani u prací seminárních. Vrátime se k němu proto ještě v kapitole věnované strategii a taktice psaní (kap. 6.5).

3.1 Abstrakt (resumé)

Abstrakt a resumé znamenají v podstatě totéž, a to stručnou charakteristiku nějakého textu. Českým ekvivalentem je v prvním případě výtah a v druhém shrnutí. Ačkoli jde v zásadě o totéž, ve společenských vědách se tyto dva útvary často liší z hlediska objemu informací, které poskytují, a tedy i rozsahu. Navazují totiž na dvě různé tradice. Abstrakt (původně abstract) navazuje na anglosaskou tradici. Je zpravidla úspornější a poskytuje jen základní informace – identifikuje problém a shrnuje závěry. Resumé (dnes se používá i anglické slovo summary) navazuje na tradici francouzskou a poskytuje více informací – vedle problému a závěrů také základní argumenty –, a bývá proto delší.

V účelně napsaném abstraktu (resumé) se čtenář dozví, zda se stať zabývá problémem, jenž je předmětem jeho zájmu, z jakého zorného úhlu k němu její autor přistoupil a co nového přináší; zda prověřil nebo zpřesnil známé teze, či zda přichází s tezí novou (a o co ji opírá). Abstrakt je nepominutelnou, avšak zcela samostatnou součástí každé statí publikované v odborném časopise nebo sborníku. Abstrakty časopiseckých statí bývají také publikovány samostatně ve specializovaných periodikách. Příkladem je periodikum *Sociological Abstracts*, které každoročně uvádí abstrakty statí publikovaných v základních (tj. nejcitovanějších) sociologických časopisech z celého světa.

V některých časopisech, jako například v *Sociologickém časopise*, jsou významné stati opatřeny abstraktem (předchází stať) i resumé (za stať). Taková praxe je pro čtenáře nejužitečnější. V abstraktu se dozví, čím se stať zabývá a k jakým závěrům autor dospěl. Pokud téma a závěry shledá zajímavými, podívá se do resumé na argumenty. Pokud ho však téma nezajímá a nebo ho nezaujmou závěry, není zbytečně zatěžován argumenty a ušetří čas. Ve významných odborných časopisech jsou abstrakty a shrnutí v některém světovém jazyce (v sociologických nejčastěji v angličtině, ve filosofických spíše v němčině), aby se s nimi mohli seznámit i ti, kdo neznají jazyk, v němž je periodikum vydáváno. Ideální je, je-li stať opatřena abstraktem a resumé ve dvou různých jazykových verzích. S takovou praxí se už bohužel setkáváme jen zřídka.¹⁹

Díky abstraktům ušetříme mnoho času. Platíme však za to určitým čtenářským nepohodlím. Abstrakty, mají-li být prostoro-rově úsporné a zároveň informačně co nejobsažnější, jsou nutně psány poněkud krkolomným stylem, který se vyznačuje zejména velkým počtem pasivních slovesných tvarů a infinitivů, případně přechodníků, a dlouhými souvětími.

Abstrakty plánovaných vystoupení bývají také součástí přihlášek na kongresy a konference. Na jejich základě pořadatelé zjistí, zda a nakolik je příspěvek v souladu s programem konference, a rozhodnou o jeho zařazení do programu. Protože se dnes většina konferencí alespoň částečně (tj. kromě společného zasedání všech účastníků) odehrává v několika sekcích nebo pracovních skupinách zaměřených na dílčí aspekty hlavního tématu konference, představují abstrakty významnou pomoc jak pro pořadatele, tak i účastníky takových akcí. Pořadatelům umožňují ustavit jednotlivé sekce nebo pracovní skupiny podle počtu přihlášených tak, aby byly pokud možno rovnoměrně obsazeny. Účastníkům usnadňují rozhodování, která vystoupení si rozhodně jít poslechnout a která oželeť. Abstrakty, spíše však resumé, všech vystoupení bývají také publikovány na místo sborníků obsáhlých referátů. Poslední dobou se však stále častěji setkáváme spíše s opačnou praxí. Na konferenci se prezentují jen krátká sdělení. Cílem takového postupu je umožnit co největšímu počtu účastní-

¹⁹ U nás například *Filosofický časopis* uvádí resumé v němčině i v angličtině.

ků představit svou práci ostatním, aby pak v kuloárech mohli operativně navázat užší pracovní kontakty (podrobněji viz kapitulu 7.3). Nejuspěšnější příspěvky jsou pak publikovány ve sbornících v podobě statí (samozřejmě včetně abstraktu).

3.2 Anotace

(Alena Miltová)

Podle *Akademického slovníku cizích slov* (1995) je anotace „stručná charakteristika slovesného díla s údaji o obsahu, zaměření, významu, autorovi, úpravě, určení aj.“.

Jako čtenáři odborné literatury se studenti zpravidla setkávají se dvěma druhy anotací – s anotacemi v odborných časopisech a s anotacemi (popisy knih) na obálkách knih nebo v nakladatelských katalogích. Tyto dva druhy anotací se liší účelem, pro který byly napsány a uveřejněny. Duffková [1984: 69] v tomto smyslu rozlišuje anotaci popisnou a anotaci doporučující.

Anotace v odborném časopise je stručnou informací o nové knize, která v daném oboru vyšla. Ve struktuře časopisu bývají anotace zařazeny na konci časopisu – vždy až za recenzemi, někdy také až za rubrikou „Zprávy“, „Informace z vědeckého života“ apod. Anotace mohou být podepsány plným jménem autora, nebo zkratkou.

V záhlaví anotace v odborném časopise je uvedeno plné jméno autora, úplný název knihy (tj. včetně podtitulu), místo vydání, nakladatelství, rok vydání a počet stran, případně také informace o pořadí vydání (pokud nejde o první vydání), rozsahu příloh (obrázků, tabulek, grafů) a ediční řadě, v níž kniha vychází. Pokud je anotovaná kniha překladem, uvádí se také překladatel. V anotaci bývá příslušná kniha charakterizována úsporným způsobem – autor anotace nejprve stručně uvede, o čem anotovaná kniha pojednává, poté popisuje, jak je členěna (zpravidla uvádí plné názvy hlavních částí knihy) a jakým problémem se ta která část knihy zabývá. Anotace na rozdíl od recenze neobsahuje hodnocení knihy a obvykle v ní není ani prostor pro představení autora. Anotace publikované v odborných časopisech mají zpravidla rozsah poloviny tiskové stránky (jsou přitom tištěny menším typem písma než stať).

Zatímco recenze na nové knihy v odborných časopisech vycházejí často se značným zpožděním (napsání recenze je oproti

napsání anotace náročnější na čas i znalosti), anotaci může redakce časopisu zveřejnit brzy po vydání knihy a její uveřejnění nevylučuje pozdější uveřejnění recenze na tutéž knihu. Odborné časopisy někdy vydávají tzv. monotematická čísla, tj. čísla věnovaná jednomu výzkumnému tématu, disciplíně apod. V takovém případě se redakce snaží uveřejnit v časopise kromě recenzí také blok anotací knih, které se více či méně vztahují k tématu monotematického čísla.²⁰

Anotace tzv. nakladatelská je uveřejněna za poněkud jiným účelem – má potenciálního čtenáře nejen upozornit na novou knihu, ale také ho přimět k tomu, aby si ji zakoupil. Pokud je uveřejněna v nakladatelském katalogu nebo jiném reklamním materiálu, obsahuje kromě základních údajů (autor, název, nakladatelství, pořadí a rok vydání, počet stran) také informaci o typu vazby (brožovaná nebo pevná/vázaná), formát (rozměry knihy), ISBN (Mezinárodní standardní číslo knihy) a cenu doporučenou nakladatelstvím. Taková anotace bývá často velmi stručná, někdy jen jedno až dvouvětá.

Je-li anotace otištěna na zadní straně knižní obálky, mnohé z těchto informací neobsahuje, neboť je lze získat v jiné části knihy – autor a název knihy jsou na přední straně obálky a na předšádce, místo vydání a nakladatelství tamtéž, počet stran lze zjistit nalistováním poslední stránky atd. Anotace na zadní obálce tedy začíná popisem knihy, případně může být uvozena několika otázkami nebo tvrzeními, charakterizujícími témata knihy, od nichž přechází k jejímu popisu. Zpravidla nechybí informace o autorovi a jeho díle (je-li autorů více, bývají u odborných knih informace o všech autorech uveřejněny na konci knihy, zpravidla před rejstříkem). V nakladatelské anotaci se při popisu někdy upozorňuje na to, čím se daná kniha liší od jiných knih vydaných v dané zemi na toto téma nebo čím navazuje na předchozí práce autora. To jsou formulace, které již mají částečně hodnotící charakter, a proto je v *časopisecké anotaci* obvykle nenajdeme. ISBN se na zadní straně obálky uvádí společně s čárovým kódem, který slouží pro evidenci knihy v obchodním styku nebo v knihovnách.

²⁰ Příkladem takového bloku anotací je např. dvojčíslo *Sociologického časopisu* 2002, 1–2, věnované české sociologii v letech 1989–2001. Otištěno je zde 100 anotací českých sociologických publikací za období 1990–2001.

3.3 Recenze

(Alena Miltová)

Recenze je, stručně řečeno, zhodnocení díla. Než se budu zabývat recenzemi v odborných časopisech, zmíním se stručně o tzv. recenzním řízení. To je interní hodnocení napsaného díla, které na objednávku nakladatelství zpracovává jiný odborník (jiní odborníci) v dané problematice. Podle jeho (jejich) připomínek pak autor svou práci upravuje, upřesňuje atd. U odborných knih bývá informace o recenzentovi (recenzentech) v knize uvedena na jedné z předních stran.²¹ V případě odborných časopisů probíhá recenzní řízení anonymně.²²

Recenze uveřejněná v odborném časopise je uvedena stejnými údaji jako anotace (tj. plné jméno autora, úplný název knihy včetně podtitulu, místo vydání, nakladatelství, rok vydání a počet stran, případně také informace o pořadí vydání /pokud nejde o první vydání/, rozsahu příloh a ediční radě, v níž kniha vychází; v případě překladu se uvádí také překladatel). Pak následuje, opět jako u anotace, charakteristika tématu knihy a informace o jejím členění. Zde však již podobnosti s anotací končí, neboť recenze je *hodnocením* a jakákoli informace v ní obsažená může být doplněna názorem autora, tj. věcnou kritikou. Předmětem tohoto hodnocení tedy může být i samo členění knihy nebo autorova vlastní charakteristika obsahu a účelu knihy (recenzent např. může shledat, že autor v úvodu deklaruje určitý obsah a záměr knihy, od nichž se však skutečný obsah knihy a její zpracování liší). V úvodní části může být také uvedena informace o autorovi – v případě, že je neznámým nebo méně známým autorem, bývá podrobnější a spíše věcná (kde působí, čím se zabývá); v případě, že je známým, může již na tomto místě autor recenze zařadit recenzovanou knihu do kontextu jeho dosavadního díla a v tomto smyslu posoudit její kvalitu. Pro recenzi je tedy příznačné, že se v ní prvky informační prolínají s prvky hodnotícími a málokdy je lze od sebe přísně oddělit. Z konkrétních formulací však musí být zřejmé, co je informace a co hodnocení (názor) recenzenta.

²¹ Vzhledem k tomu, že studenti se s výsledky takového recenzního řízení ani nemají možnost seznámit, ani nejsou autory takových recenzí (odborných posudků), odkazují zájemce na příslušnou pasáž v knize [Šesták 2000: 132–135].

²² Více viz kapitola 8. Odborný text v redakci časopisu a knižním nakladatelství.